

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДІВ, ІНСТРУМЕНТІВ ТА ЗАСОБІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ГРОШОВО-КРЕДИТНІЙ СФЕРІ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

THE RATIONALE OF METHODS, INSTRUMENTS AND MEANS OF GOVERNMENTAL REGULATION IN THE MONEY-CREDIT SPHERE IN THE SYSTEM OF PROVISION OF FINANCIAL SAFETY OF THE STATE

У статті доведено необхідність державного регулювання в грошово-кредитній сфері, оскільки процеси, які розвиваються в її межах, мають істотний вплив на функціонування фінансової системи держави та формування засад її фінансової безпеки. Обґрунтовано змістові характеристики адміністративного та економічного підходів (методів) державного регулювання розвитку грошово-кредитної сфери. Визначено склад інструментів, що можуть застосовуватися в межах державної політики регулювання розвитку грошово-кредитної сфери. Ідентифіковані засоби та заходи державного регулювання грошово-кредитного сектору країни, орієнтовані на посилення системи фінансової безпеки держави.

Ключові слова: фінансова безпека держави, грошово-кредитна політика, державне регулювання.

В статье доказана необходимость государственного регулирования в денежно-кредитной сфере, поскольку процессы, развивающиеся в ее пределах, оказывают существенное влияние на функционирование финансовой системы государства и формирования основ ее финансовой безопасности. Обоснованы смысловые характеристики административного и экономического подходов (методов) государственного регулирования развития денежно-кредит-

ной сферы. Определен состав инструментов, которые могут применяться в рамках государственной политики регулирования развития денежно-кредитной сферы. Идентифицированы средства и меры государственного регулирования денежно-кредитного сектора страны, ориентированные на усиление системы финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, денежно-кредитная политика, государственное регулирование.

The article proves the necessity of state regulation in the monetary sphere, since the processes that are developing within it have a significant impact on the functioning of the financial system of the state and the formation of the principles of its financial security. The substantive characteristics of administrative and economic approaches (methods) of state regulation of development of monetary and credit sphere are substantiated. The composition of the tools that can be applied within the framework of the state policy of regulation of development of the monetary sphere is determined. Identified means and measures of state regulation of the country's money and credit sector, aimed at strengthening the system of financial security of the state.

Key words: financial security of the state, monetary policy, state regulation.

УДК 336.743:004.056.55

Гудзовата О.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Львівський торговельно-економічний
університет

Постановка проблеми. Формування цільового рівня фінансової безпеки є одним із стратегічних пріоритетів у системі національних інтересів будь-якої держави. Ефективність досягнення цього пріоритету передусім визначається функціональними параметрами державної політики реалізації прикладних методів, інструментів і засобів на різних ієрархічних рівнях управління грошово-кредитною сферою. Водночас ускладнення економічних процесів, посилення взаємозв'язку товарних і грошових ринків активізує увагу до формування теоретичних засад і розроблення конкретних важелів впливу на грошово-кредитні відносини, які враховують досвід, накопичений практикою грошово-кредитного регулювання розвинутих країн, і складність трансформаційних процесів у країнах, що розвиваються.

Державне регулювання в грошово-кредитній сфері з метою посилення фінансової безпеки держави має комплексний характер, а його організаційно-економічний інструментарій формалізується зі складників бюджетної, фіскальної, цінової та інших видів політик, що не лише потребує налагодження угодженої взаємодії між цими інструментами в про-

цесі використання, а й вимагає побудови управлінських механізмів забезпечення керованості безпечових процесів у грошово-кредитній сфері. Недостатня розвиненість або ж цілковита відсутність таких механізмів формує протиріччя у процесі реалізації державної грошово-кредитної політики та обмежує параметри її ефективності, що зумовлює ресурсні втрати й ускладнює досягнення пріоритетних цілей програмування політики системного функціонування грошово-кредитного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у становлення та розвиток знань про державне регулювання грошово-кредитного сектору держави, слід відзначити таких науковців, як Б. Адамик, Т. Васильців, О. Дзюблюк, М. Єрмошенко, А. Лазарева, Т. Стефюк, А. Сухоруков та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є ідентифікація концептуальних положень щодо державного регулювання грошово-кредитної сфери в цілях забезпечення фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації завдань у тій чи іншій сфері органами державного управління використовується сукупність інстру-

ментів та засобів у межах адміністративних або економічних методів управління. Адміністративні стосуються запровадження прямих заборон, примусу, квотування, ліцензування, тобто прямого державного втручання у діяльність економічних суб'єктів, тоді як економічні націлені на зміну відповідних характеристик, але не шляхом примусу чи заборони, а через створення відповідного економіко-правового середовища, запровадження стимулів та посилення мотивації до необхідної поведінки економічних суб'єктів у ринковому середовищі [3, с. 51].

Залежно від фази економічного циклу грошово-кредитна політика центрального банку повинна бути спрямована на стимулювання кредитної емісії (кредитна експансія) або на її обмеження (кредитна рестрикція). Центральні банки здійснюють кредитну експансію з метою підвищення виробництва та поживлення кон'юнктури, тоді як використання інструментів кредитної рестрикції унеможлиблює так званій «перегрів» кон'юнктури, що характерний для періодів економічних піднесень, та мінімізує загрози розгортання інфляційних процесів.

Крім того, залежно від характеру об'єктів грошово-кредитної сфери, на які спрямовано дію центрального банку, інструменти грошово-кредитного регулювання поділяються на кількісні та якісні. Зокрема, використання кількісних засобів впливає на стан кредитних можливостей банків і, як наслідок, на грошовий оборот загалом, водночас якісні інструменти передбачають регулювання якісних параметрів ринку, а саме – вартості банківських кредитів.

Додамо, що відповідно до завдань реалізації стратегічних, проміжних та поточних цілей грошово-кредитної політики інструменти грошово-кредитного регулювання поділяються на довгострокові, середньострокові та короткострокові.

Варто зазначити, що обов'язкові резервні вимоги є одним із найстаріших і найпоширеніших інструментів регулювання грошово-кредитної сфери, який вперше був застосований у 1913 р. у США з метою формування страхового фонду для гарантованої виплати депозитів. Згодом цей інструмент почали використовувати в інших країнах, зокрема в Німеччині (1948 р.), Франції (1979 р.), у Великій Британії (1961 р.) [1, с. 119]. Водночас, незважаючи на ефективність застосування мінімальних резервних вимог у процесі реалізації грошово-кредитної політики, слід враховувати й об'єктивно наявні недоліки цього інструментарію: вплив мінімальних обов'язкових резервів на функціонування комерційних банків може суттєво обмежуватися наявністю у них надлишкових резервів, тобто ліквідних активів понад обов'язковий резервний мінімум; обмежена ефективність застосування мінімальних обов'язкових резервів пов'язана також із можливостями центрального банку збільшувати норми резервування;

проблема зниження конкурентоспроможності банків у зв'язку з виконанням резервних вимог загрожується також відсутністю плати за кошти, розміщені в обов'язкові резерви, що знижує загальну дохідність банківських активів; загальна ефективність мінімальних обов'язкових резервів як інструмента грошової політики на макrorівні більшою мірою виявляється у довгостроковому плані через вплив депозитного мультиплікатора на обсяги банківського кредитування економіки і динаміку грошової маси. Вищезазначені аспекти свідчать про негнучкість інструментарію обов'язкового резервування та про повну його непридатність для поточного оперативного регулювання ринку позичкових капіталів [4, с. 233–235].

Додамо, що дієвість механізму обов'язкового резервування є досить важливою для центральних банків тих країн, які перебувають на трансформаційному етапі розвитку економіки, зокрема, в умовах непередбачуваного збільшення пропозиції грошової маси на ринку або її незапланованого зменшення.

Іншим інструментом опосередкованого регулювання грошового обігу та кредитних відносин, що активно застосовується центральними банками, є процентна (облікова) політика, що для суб'єктів господарювання виступає інформаційним індикатором для прийняття рішень щодо заощаджень, інвестицій та споживання, створює умови для еластичного реагування на зміну ринкової кон'юнктури шляхом руху капіталів між сферами та галузями економіки, збалансовуючи на цій основі попит і пропозицію на фінансовому та товарному ринках.

Зауважимо, що процентна політика центрального банку також впливає на динаміку обмінного курсу національної валюти через стимулювання припливу або відпливу короткострокових капіталів. Зокрема, підвищення центральним банком облікової ставки стимулює приплив короткострокових капіталів у країну з інших країн, де облікова ставка нижча, і, таким чином, зумовлює покращення стану платіжного балансу і ревальвації обмінного курсу національної валюти, тоді як зниження центральним банком облікової ставки, навпаки, стимулює відплив капіталів із країни, що, в свою чергу, зумовлює девальвацію обмінного курсу національної валюти.

Одним із гнучких та оперативних ринкових інструментів грошово-кредитного регулювання економіки, який активно застосовують центральні банки провідних країн світу, є кредитні та депозитні операції, які застосовуються для регулювання ліквідності банківської системи з метою оперативного впливу на зміну маси грошей в обігу та підтримання рівноваги на грошово-кредитному ринку. До найбільш поширених операцій, що забезпечують регулювання ліквідності банківської системи, належать: рефінансування, депозитні операції, надання ста-

білізаційних кредитів, операції на відкритому ринку з державними цінними паперами. Кожна із зазначених операцій має свої специфічні особливості, які визначаються у їх сутності та спрямованості дії на ліквідність банків, їх видах, вимогах центрального банку та умовах здійснення, видах забезпечення, періодичності здійснення, терміну, вартості, інструментах реалізації.

Загалом за видами операцій з регулювання ліквідності банків поділяються на: 1) кредитні, результатом яких є підтримання банківської ліквідності шляхом надання у тимчасове користування коштів центрального банку на платній основі (операції рефінансування, прямого репо, операції своп та операції з купівлі державних облігацій); 2) депозитні, результатом яких є вилучення центральним банком надлишкової ліквідності в банківській системі з метою зменшення пропозиції грошей та посилення чутливості грошово-кредитного ринку до інструментів грошово-кредитної політики (операції зворотного репо, депозитні сертифікати).

Рефінансування комерційних банків як інструмент грошово-кредитної політики базується на функції центрального банку як «кредитора в останній інстанції». Економічна сутність інструменту рефінансування на мікрорівні полягає у підтримці ліквідності банків, а на макрорівні – у розширенні грошової маси в економіці країни. Для комерційних банків кредити рефінансування виступають джерелом тимчасових ліквідних коштів, доступність яких залежить від фінансового стану банків та цілей грошово-кредитної політики, а також надаються банкам під відповідне забезпечення, яке встановлюється центральним банком залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку.

Відносно новим інструментом оперативного управління ліквідністю банківської системи та регулювання обсягів грошової маси в обігу, який у світовій практиці грошово-кредитного регулювання застосовується з 80-х рр. ХХ ст., є операції репо, які полягають в обов'язковій купівлі-продажу державних цінних паперів. Варто зазначити, що в межах операцій репо варто виокремлювати операцію прямого репо (кредитна операція, спрямована на збільшення ліквідності банків через механізм їх рефінансування) та операцію зворотного репо (депозитна операція, спрямована на зниження надлишкової ліквідності банків).

Одним з інноваційних інструментів підтримки центральним банком ліквідності банків шляхом обміну іноземної валюти на національну є використання операцій своп – кредитної операції, яка реалізовується на підставі двосторонньої угоди між комерційним банком і центральним банком щодо обміну іноземної валюти на національну валюту за офіційним курсом на дату здійснення операцій на визначений термін та за відповідною процентною ставкою.

Іншим видом операцій центрального банку в цілях підтримки ліквідності є стабілізаційний кредит, який є цільовим кредитом щодо здійснення заходів фінансового оздоровлення комерційних банків на встановлений центральним банком термін. Отримувачем стабілізаційного кредиту може бути: (1) фінансово стабільний банк, який має на меті взяти на себе борг банку, що перебуває в стані фінансового оздоровлення; 2) банк, який розробив програму фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту; (3) банк, який перебуває в стані фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту під гарантію чи поруку фінансово стабільного банку або іншої фінансової установи. Варто зауважити, що стабілізаційний кредит як регуляторний інструмент здебільшого використовується в кризових умовах нестабільного функціонування грошово-кредитного ринку.

З метою абсорбування надлишкової ліквідності комерційних банків центральний банк може використовувати такі стерилізаційні операції, як: операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати є борговими цінними паперами центрального банку в бездокументарній формі, які підтверджують факт розміщення в центральному банку коштів банків та їх право на отримання внесеної суми та відсотків після закінчення встановленого строку) та операції зворотного репо (депозитна операція, яка ґрунтується на двосторонньому договорі між центральним банком та банком про продаж центральним банком зі свого портфеля державних облігацій з одночасним зобов'язанням зворотного їх викупу в банків за обумовленою в договорі ціною та на обумовлену дату).

Зауважимо, що операції з державними цінними паперами на відкритому ринку вважаються найбільш гнучким інструментом регулювання кредитних вкладень і ліквідності комерційних банків, суть яких полягає у купівлі або продажі центральним банком цінних паперів з метою впливу на ресурсну базу комерційних банків. Вперше цей інструмент реалізації грошово-кредитної політики почав застосовуватися у 20–30-ті рр. ХХ ст. у США та Великобританії, що було зумовлено високим рівнем розвитку ринку цінних паперів. Станом на тепер операції на відкритому ринку здійснюються центральними банками практично усіх розвинутих країн (Федеративної Республіки Німеччина, Франції, Італії, Канади, Японії та ін.), а найбільш широко застосовуються у США, де вони становлять основу регулятивної діяльності Федеральної резервної системи.

Загалом операції центрального банку з державними облігаціями використовуються як інструмент регулювання грошового ринку та управління державним боргом, а також із метою активізації

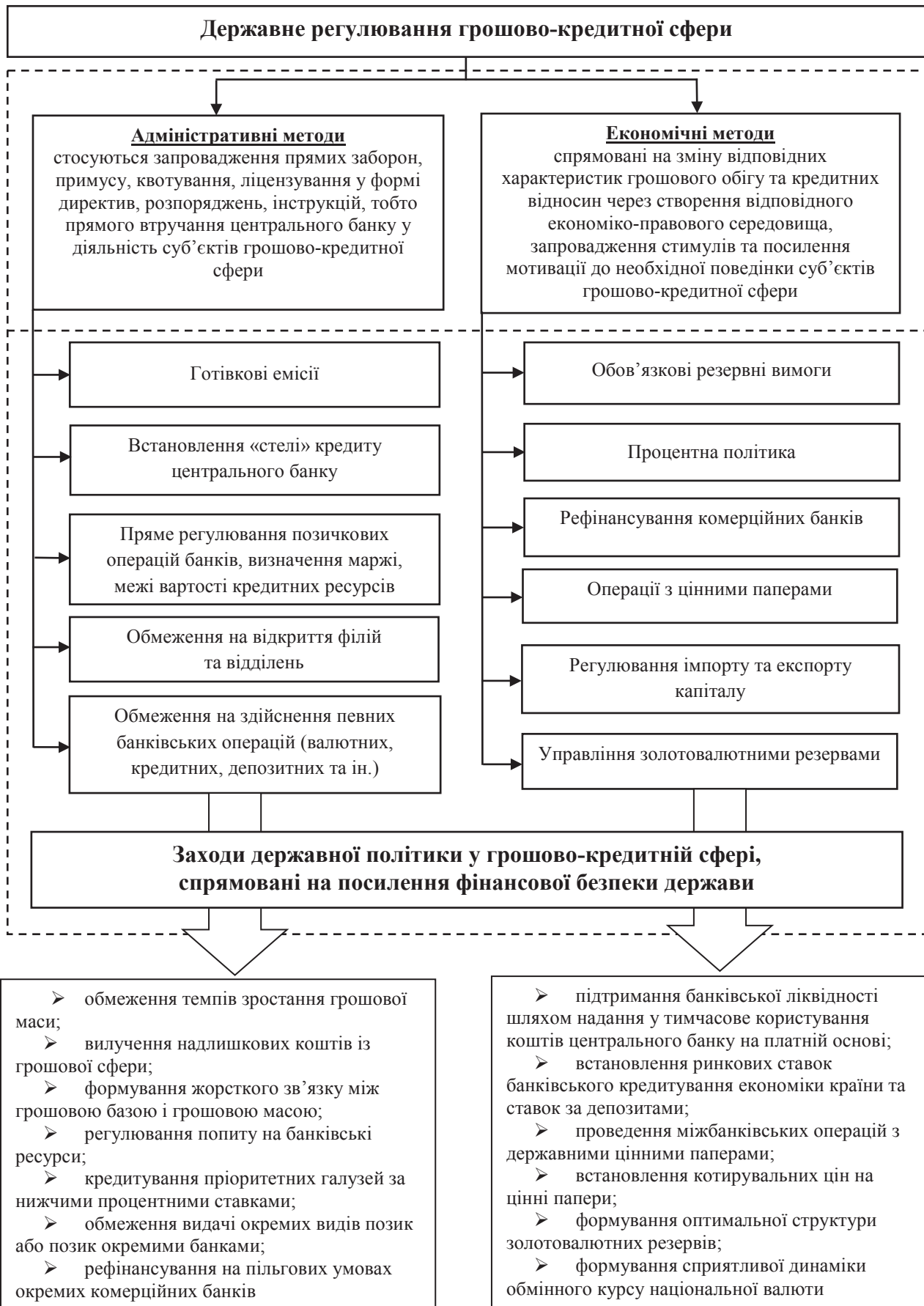

Рис. 1. Методичний інструментарій державного регулювання грошово-кредитної сфери з проекцією на зміцнення фінансової безпеки держави

проведення міжбанківських операцій з державними цінними паперами та сприяння встановлення котирувальних цін на цінні папери. При цьому управління грошово-кредитними відносинами здійснюється через зміну портфеля цінних паперів у центральному банку залежно від типу грошово-кредитної політики, зокрема кредитної рестрикції або кредитної експансії. Таким чином, обсяг цінних паперів, який знаходяться у розпорядженні центрального банку, безпосередньо корелює з кредитними можливостями комерційних банків, водночас операції на відкритому ринку визначають розподіл індивідуальних портфельів активів банківських установ. Як правило, у розвинутих країнах основним об'єктом операцій центральних банків на відкритому ринку виступають найбільш надійні цінні папери – боргові зобов'язання держави.

Зауважимо, що тенденції розвитку інструментів реалізації грошово-кредитної політики у розвинутих країнах свідчать про те, що операції на відкритому ринку поступово займають провідні позиції серед усіх регулятивних інструментів, які використовуються центральними банками цих країн, що зумовлено низкою переваг: 1) центральний банк має можливості здійснювати вказані операції безпосередньо після прийняття рішень щодо досягнення тих чи інших тактичних цілей грошово-кредитної політики, наприклад, обмеження чи розширення грошової маси; 2) обсяги здійснюваних операцій залежать від величини портфеля цінних паперів у центробанку під час їх продажу або ж наміченої величини щодо збільшення резервів комерційних банків під час купівлі облігацій; 3) у разі припущення помилки під час здійснення операцій центральний банк може оперативнo її виправити шляхом реалізації контрактивних дій, що свідчить про гнучкість досліджуваного інструменту.

Параметри фінансової безпеки держави залежать від організаційно-функціональної спроможності набору механізмів, інструментів і засобів її забезпечення, що визначають загальну ефективність державної політики у грошово-кредитній сфері (рис. 1).

З метою забезпечення ефективної державної політики у сфері функціонування грошово-кредитної сфери та зміцнення фінансової безпеки необхідне здійснення регулюючих заходів (з поєднанням адміністративного та економічного характеру) органами влади та безпосередньо суб'єктами грошово-кредитної сфери.

Висновки з проведеного дослідження. Серед базових заходів у межах економічного підходу до регулювання грошово-кредитної сфери, спрямованого на забезпечення фінансової безпеки держави виокремимо: підтримання банківської ліквідності шляхом надання у тим-

часове користування коштів центрального банку на платній основі; встановлення ринкових ставок банківського кредитування економіки країни та ставок за депозитами; проведення міжбанківських операцій з державними цінними паперами; встановлення котирувальних цін на цінні папери; формування оптимальної структури золотовалютних резервів; формування сприятливої динаміки обмінного курсу національної валюти.

Реалізація ж адміністративних заходів має на меті встановлення чітких обмежень, так званих рамкових умов, за які не повинні «виходити» суб'єкти грошово-кредитної сфери, адже в протилежному разі інтереси суб'єктів господарювання чи афільованих до них структур можуть вступати у дисонанс із загальнодержавними стратегічними завданнями. Йдеться про обмеження темпів зростання грошової маси; вилучення надлишкових коштів із грошової сфери; формування жорсткого зв'язку між грошовою базою і грошовою масою; регулювання попиту на банківські ресурси; кредитування пріоритетних галузей за нижчими процентними ставками; обмеження видачі окремих видів позик або позик окремими банками; рефінансування на пільгових умовах окремих комерційних банків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика: Навч. посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 278 с.
2. Васильців Т.Г. Вплив діяльності інституційних інвесторів небанківського типу на розвиток вітчизняного ринку фінансових послуг / Васильців Т.Г., Черкасова С.В. // Актуальні проблеми економіки. К.: ВНЗ «Національна академія управління». № 2(176), 2016. С. 252–260.
3. Гунчак Н.В., Васильців Т.Г., Сухай О.Є. Державне регулювання процесу інтелектуалізації економіки України : монографія / Н.В. Гунчак, Т. Г. Васильців, О.Є. Сухай. Львів: Априорі, 2016. 256 с.
4. Дзюблук О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. К.: Поліграф-книга, 2000. 512 с.
5. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. К.: 2001. 350 с.
6. Лазарева А.П. Фінансова безпека країни: загрози та основні напрями зміцнення / А.П. Лазарева // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 27. С. 88–94.
7. Стефюк Т.Д. Грошово-кредитна політика України на сучасному етапі / Т.Д. Стефюк. URL: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/1_79165.doc.htm.
8. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави: навчальний посібник / А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. К.: Центр учбової літератури. 2007. 192 с.